

УДК 711-1:355:930.85(045)

DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1\(12\).02](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.1(12).02)

Марія Рогожа, д-р філос. наук, проф.

e-mail: rogazha@knu.ua<https://orcid.org/0000-0002-1469-861X>Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Досліджується досвід збереження культурної спадщини у воєнному конфлікті в Україні та міжнародна співпраця на цьому шляху. Здійснюється історична реконструкція правового забезпечення збереження культурної спадщини, що може слугувати контекстом української ситуації. Для її прояснення використовується метод ситуаційного аналізу. Ситуації з Музеєм Г. С. Сковороди в селі Сковородинівка на Харківщині та Іванківським історико-краєзнавчим музеєм розгортаються у часі і просторі і фокусують теоретичну рамку. Показується, що в Україні сьогодні у війні розмивається "поле бою" і військові дії розповсюджуються на території, де перебуває цивільне населення і знаходяться об'єкти культурної спадщини. Разюча відмінність у ставленні до надбань культурної спадщини людства під час воєнних конфліктів оптимістичного модерного XIX та по-постмодерністськи релятивістичного XX століть унаочнює втрату позицій модерними явищами. Висвітлена у статті ситуація з Музеєм Г. С. Сковороди свідчить, що міжнародна допомога сьогодні надходить на консервацію зруйнованого. Також є суттєвою міжнародна взаємодія у питанні оцифрування культурної спадщини України і створення умов її збереження.

Ключові слова: російсько-українська війна, культурна спадщина, біографія місця, збереження культурної спадщини.

Постановка проблеми. У ході воєнних конфліктів, окрім загибелі людей, повсякчас знищувалися культурні артефакти. "Воєнні конфлікти... були і залишаються однією з головних причин втрати культурної спадщини народів", – нарікає Патрік Бойлан, знаний англійський фахівець в цьому питанні [Boylan, 1993: 6]. В умовах російсько-української війни повсякчасних руйнувань зазнають цивільні будівлі, серед яких – об'єкти культурної спадщини. Дослідження досвіду збереження культурних надбань в умовах воєнного конфлікту є актуальними.

Метою статті є вивчення досвіду збереження культурної спадщини у воєнному конфлікті в Україні та міжнародної співпраці на цьому шляху.

Методологічною основою статті є загальнонаукові методи. Зокрема, здійснюється історична реконструкція правового забезпечення збереження культурної спадщини, що може слугувати контекстом української ситуації. Для її прояснення використовується метод ситуаційного аналізу. Ситуації з Музеєм Г. С. Сковороди в селі Сковородинівка на Харківщині та Іванківським історико-краєзнавчим музеєм розгортаються у часі і просторі і фокусують теоретичну рамку.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали публікації знаних фахівців у галузі збереження культурної спадщини П. Бойлана, М. Л. Соренсен та Д. В'єхо-Роуз. А також міжнародні нормативні документи галузі, перш за все Брюссельська декларація про закони і звичаї війни (1854), Афінська хартія (1933), Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972).

Виклад основного матеріалу дослідження.

3 історії становлення правового забезпечення збереження культурної спадщини. Усвідомлення необхідності забезпечити збереження культурних надбань людства прийшло на досить пізньому етапі розвитку цивілізації. Віденський конгрес, який відбувся у 1814–1815 роках після завершення Наполеонівських воєн, примітний у цьому контексті за рядом аспектів. У світлі заданої у даній розвідці мети важливо виділити найважливіші три з них.

По-перше, первинно предметом обговорення в юридичній площині були культурні надбання як культурної власності, тобто матеріальні об'єкти, що мали певну культурну цінність. А у поле зору учасників конгресу

вони потрапили тому, що величезні масштаби розгулу пограбувань і руйнувань під час війни викликали занепокоєння. Саме тоді "традиційне розуміння права на здобич і винагороду у війні почало ставитися під питання, принаймні щодо музейних колекцій" [Boylan, 1993: 24]. П. Бойлан наводить випадок, який трапився під час Наполеонівських воєн у 1812 році. Британський флот захопив корабель, на якому знаходилися твори мистецтва, що належали Художньому музею Пенсильванії. Англійці оголосили предмети мистецтва своєю здобиччю, однак суд у Канаді постановив, що предмети художньої цінності мають бути повернуті власнику, оскільки "мистецтво є частиною спільної спадщини всього людства і таким чином – охороняється від конфіскації під час війни" [Boylan, 1993: 24]. Цей випадок висвітлює модус актуалізації питання культурної власності і водночас перекидає місток на другий аспект.

Отже, по-друге, йдеться про міжнародний характер обговорення питань культурних надбань, що відбулися на Віденському конгресі. Оскільки цей аспект проблематики – наскрізний для даного дослідження, то тут достатньо тільки його зафіксувати.

По-третє, процеси збереження культурної власності почали обговорюватися у час активного націєтворення в Європі [Hobsbawm, 1992]. Акцентація культурної спадщини як історичного надбання нації та її захист тоді були нерозривно пов'язані з процесами пошуку ідентичності в спільному минулому.

Власне, в таких умовах робилися "різного роду спроби розвинути оформлені й обов'язкові правові інструменти, ...що відносяться до культурної власності під час війни. Це не були закони щодо спадщини як такі, радше нормативно-правові акти, включені у правила війни" [Sørensen..., 2015: 4]. Але пройшло ще майже півстоліття, поки у Сполучених Штатах під час Громадянської війни не був оприлюднений Кодекс Лібера (1863 р.), де у розроблених правилах регуляції діяльності армії Союзу (Півночі) зазначався захист культурної власності, зафіксовані приписи захисту творів мистецтва, бібліотек, наукових колекцій, об'єктів культури й історичних місць на окупованих територіях. Там само вказувалося, що питання власності творів мистецтва після війни мало бути включене у зміст мирного договору [Boylan, 1993: 25]. Звісно, розроблений у США до-

кумент не був міжнародним. Однак у ньому прописувався алгоритм вирішення проблеми, що була вже на часі. Кодекс задав вектор для подальших напрацювань документів у галузі.

Першою власне міжнародною кодифікацією стала Брюссельська декларація про закони і звичаї війни (1874), в якій записано: "Власність громад, а також релігійних установ та благодійних навчальних, художніх і наукових закладів, навіть таких, що належать державі, має поважатися нарівні з приватною власністю. Всіляке загарбання, а також навмисне руйнування чи пошкодження подібних установ, пам'яток, художніх і наукових творів переслідуються відповідною владою" [Брюссельська декларація..., 1874: 8]. Як зазначає вітчизняний дослідник міжнародного права Дмитро Коваль, було прийнято документ рекомендаційного характеру – "декларацію" – замість "конвенції" як єдиного зведення уніфікованих правил ведення збройних конфліктів. Причиною послаблення уналежнюючої сили документу стала неготовність країн – учасниць Брюссельської конференції, насамперед Великобританії, до такого роду зобов'язань [Коваль, 2011: 39].

Проте і Брюссельська декларація, і у подальшому складений Оксфордський кодекс (1880) не були формально ратифіковані як міжнародні договори [Boylan, 1993: 26]. Такими стали Гаазькі конвенції 1899 року (де були зафіксовані положення щодо захисту культурної власності) і 1907 року (де було прийнято ряд договорів щодо законів і звичаїв війни).

Як видно, у XIX столітті був свого роду суспільно-політичний ентузіазм щодо унормування збереження культурної спадщини у воєнних конфліктах. Натомість, XX століття продемонструвало зворотну тенденцію. Розробка міжнародних нормативних документів захисту культурної спадщини не завадила "втраті соборів, церков, інших історичних пам'яток, музеїв, бібліотек і колекцій на полях Першої світової війни" [Boylan, 1993: 27]. Очевидно, масштаб руйнувань був такий, що доля культурних пам'яток під час війни – втрата, руйнації в бомбардуваннях і пожежах – стала каталізатором широких обговорень по удосконаленню наявних регламентацій.

Тоді, зокрема в Афіській хартії 1933 року, було введено поняття світової історичної спадщини. Там вона подана як архітектурні споруди, що надають місту своєрідний характер, закарбовуючи у собі життя міста крізь віки, набуваючи з часом історичну і духовну цінність, відбиваючи риси найбільшого злету художньої творчості народу [Charter of Athens, 1933: 65].

Однак ці обговорення миттєво загубилися у колізіях Другої світової війни. І якщо інформація про руйнування і мародерство німців на Східному фронті, у Франції та на інших окупованих територіях [Boylan, 1993: 36] вписується у парадигму злочинів нацизму, то аналогічні дії союзників складно пояснити. Удосконалення озброєнь під час війни призвело до появи нового покоління бомбардувальників, які масованими авіаударами знищили швент історичний центр Дрездена у 1945 році, а потім завдали атомних бомбардувань японським містам Хіросіма і Нагасакі [Boylan, 1993: 37]. Кричущим є сам факт руйнації союзниками наприкінці війни пам'яток культурної спадщини у містах з мирним населенням. Дві сторони конфлікту Другої світової війни руйнували об'єкти культурної спадщини, маючи у своєму надбанні міжнародні регламентації їх захисту.

Водночас масштаби завданих у Другій світовій війні збитків зумовили створення у повоєнному світі нових міжнародних організацій, які опікуються культур-

ною спадщиною, засновуючись на набутому у війні негативному досвіді.

У 1957 році в Парижі відбувся Міжнародний конгрес архітекторів і фахівців по історичних будівлях, де обговорювалися питання захисту історичних пам'яток. Результати напрацювань були покладені в основу Венеційської хартії з питань збереження і реставрації пам'яток і історичних місць, яка була прийнята у 1964 році. Вона закріплювала стандарти в галузі охорони історичних будівель та обумовлювала створення Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць. Ця рада була створена роком пізніше, у 1965-му, у Варшаві і відома як ICOMOS (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites).

Визначною подією стало у 1972 році прийняття ЮНЕСКО Конвенції про охорону всесвітньої культурної спадщини [Конвенція про охорону..., 1972]. У цьому документі було докладно визначено культурну (ст. 1) і природну (ст. 2) спадщину, заявлено про створення Міжнародного комітету з охорони світової культурної і природної спадщини й окреслено його повноваження (ст. 8), оголошено про створення Фонду охорони всесвітньої культурної та природної спадщини (ст. 15) та визначені підстави звернення по допомогу країнами-учасницями та її форми (ст. 21–26).

Окрім цього, було прийнято ряд документів, які безпосередньо стосувалися захисту культурних надбань людства під час збройних конфліктів. Це Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954) та Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970).

Однак вся ця копійка нормотворча робота міжнародної громадськості не убезпечила сучасну цивілізацію від непоправних втрат культурних надбань людства. Культурна спадщина була зруйнована у війні на Кіпрі (1963–1974) [Bakshi, 2017], під час бомбардувань Биковару (1991), Мостару (1992) [Sørensen..., 2019], Белграду (1999) [Sørensen..., 2015: 156–182], і ось вже недавно – знищення міст Німруд в Іраку (2015), Пальміри в Сирії (2016) [Newson..., 2018].

І це далеко не повний перелік втрат людської цивілізації у воєнних конфліктах після Другої світової війни. У цьому контексті особливого звучання набувають слова з урочистостей з нагоди п'ятдесятої річниці створення ООН: "Ми, люди Об'єднаних Націй, маємо спільну культуру і спадщину, в межах якої втрата фізичної чи духовної культурної спадщини одного народу є втратою для всього людства" [Boylan, 1993: 6].

Ця разюча відмінність у ставленні до надбань культурної спадщини людства під час воєнних конфліктів оптимістичного модерного XIX та по-постмодерністськи релятивістичного XX століть унаочнює втрату позицій модерними явищами. До таких відноситься і війна. Мері Калдор називає війни Модерну "старими війнами", що "залучають держави"; там битви є вирішальним зіткненням [Kaldor, 2012: vi]. Натомість в Постмодерні у "нових війнах" беруть участь "мережі державних і недержавних акторів, а найбільше насильство спрямоване проти цивільного населення" [Kaldor, 2012: vi].

Саме такою є і нинішня війна в Україні. Розмивання "поля бою" і розповсюдження воєнних дій на території, де перебуває цивільне населення та знаходяться об'єкти культурної спадщини, призводить до численних втрат як одного, так і іншого.

Проблеми збереження культурної спадщини в умовах російсько-української війни: випадок Сковородинівки. Питання збереження культурної спадщини в умовах війни постало ще дев'ять років тому. Це знайшло відбиття в рефлексіях інтелектуалів на академічних заходах. Читаючи сьогодні збірку матеріалів тематичної конференції в НАККіМ 2014 року, відчуваєш кричущу актуальність тез Сергія Литвина, Віктора Тригуба, Олега Вергеліса [Охорона культурної..., 2014]. Проте в умовах повномасштабного вторгнення проблема загострилася.

Рік тому весь світ облетіла інформація про ракетний обстріл в ніч на 7 травня 2022 року будівлі Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди у селі Сковородинівка на Харківщині. Відкритий у 1972 році, він у своїй експозиції мав видання творів філософа, бібліотеку філософських та художніх творів кола його читання, наукову та художню літературу про його життя та творчість, присвячені йому мистецькі твори, а також особисті речі. На початку повномасштабного вторгнення найцінніші експонати були сховані.

До 300-річчя філософа, яке відзначали минулого року, ще до війни готували зміну концепції музею, прагнули переосмислити простір музейного комплексу [Порятунок Сковороди..., 2022]. Наприкінці лютого 2022 року повинно було відбутись чергове засідання комісії з меморіальних заходів. Війна зруйнувала і всі плани мирного часу щодо святкування ювілею, а потім і саму будівлю музею.

Ракетним ударом приміщення було практично зруйновано, що, окрім іншого, з новою силою запустило дискусію серед фахівців про переміщення музею. Початково музей було відкрито у садовому павільйоні поміщиків Ковалевських, у маєтку яких в останні дні жив і помер Г. С. Сковорода. Основна будівля маєтку знаходиться в стороні від музею. Коли будівлю музею було зруйновано, знову підняли питання про перенесення його в головний будинок.

"Перші висновки працівників музею були невтішними: будова зазнала непоправних руйнувань. Але згодом приїхали реставратори, які провели дослідження руїн. Виявилось, що все можна відбудувати" [Порятунок Сковороди..., 2022].

Історик Андрій Парамонов вважає, що за результатами експертизи архітектори-реставратори мають дослідити будівлю, визначити час зведення її та прибудованих приміщень: "Я вів би розмову про те, щоб повністю зробити музейну експозицію в основному будинку, який і був побудований наприкінці XVIII століття Андрієм Івановичем Ковалевським і де бував Григорій Савич Сковорода" [Гаєвська, Сметана, 2022]. Основна будівля маєтку, на думку Парамонова, має стати місцем дислокації музею в його новій концепції.

Все це потребує значного фінансування. За даними Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП), на відновлення музею потрібно близько 112 млн грн. Профільний міністр Олександр Ткаченко пообіцяв шукати кошти на реставрацію будівлі у державному бюджеті, приймати пожертви українців і західних партнерів. Для залучення міжнародної підтримки планувалося провести низку заходів.

Для безпосередньої консервації музею після ракетної атаки ЮНЕСКО виділило 50 тисяч доларів [Для відбудови..., 2022]. Ця міжнародна допомога є важливою і з огляду на військові дії і складний фінансовий стан нашої держави, і з огляду на характер допомоги, визначений у Конвенції ЮНЕСКО. Міжнародна допомога надається

лише тим об'єктам культурного надбання, що вже включені чи заплановані на включення у списки всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО (ст. 20), а "фінансування необхідних робіт має лише частково покладатися на міжнародне співтовариство. Держава, що користується міжнародною допомогою, надає значну частину коштів, які виділяються для кожної програми чи проекту" (ст. 25) [Конвенція про охорону..., 1972]. Тому така понадпланова допомога у скруті є надзвичайно цінною.

Сьогодні у західній соціогуманістиці активно розробляється поняття "біографія місця". Досить популярна біографістика як така залучається за межі своєї традиційної сфери і "прикладається" до осягнення ландшафтів і пам'яток культури [Sørensen..., 2019: 10]. Незважаючи на закиди в антропоморфізації, дослідники наголошують на взаємозв'язку місць і важливості людських дол.

Отже, "місця вбирають в себе колізії конфлікту і викликають додаткові ролі, конотації і значення" [Sørensen..., 2019: 10]. Та ж Сковородинівка перестає бути місцем пам'яті видатного українського філософа, а стає свідченням недотримання міжнародних законів ведення війни – порушення Конвенції.

Проблеми збереження фондів регіональних краєзнавчих музеїв. Регіональні краєзнавчі музеї України не мають аналогів за кордоном, є "родзинкою" української музейної справи [Тюрменко..., 2017: 129]. У них зберігаються комбіновані фонди, що складаються з матеріалів історичного, природничого, меморіального характеру. "Музейні предмети є ідеальними передавачами культурних цінностей народу, його історії та ментальності. Історико-культурні цінності, що знаходяться у музеях, мають бути широко доступні громадськості, але в той же час вони потребують збереження і захисту" [Тюрменко..., 2017: 128].

На прикладі культурних надбань регіонального значення приходить особливо гостро розуміння, що поняття культурної спадщини – широке, воно містить в собі не тільки і не стільки перелік пам'яток ЮНЕСКО. Спадщина – це те, що було створено на території проживання певного народу і вплинуло на формування ідентичності його представників.

Серед зруйнованих у ході воєнних дій об'єктів культурної спадщини – й Іванківський районний історико-краєзнавчий музей, відкритий у 1981 році у перебудованому приміщенні колишнього панського маєтку. Найціннішим у фондах музею була колекція 25 полотен "наївного мистецтва" Марії Примаченко. Після бомбардувань Іванкова у лютому 2022 року музей згорів. З-поміж інших експонатів втраченими вважалися і роботи художниці. Згодом з'явилось повідомлення, що жителі Іванкова врятували окремі картини Примаченко та інші експонати. Місцеві жителі змогли проникнути в задимлену будівлю, розбивши вікно, і врятували деякі картини [Захистіть українську...]. У МКІП спочатку закликали не поширювати інформацію про вцілілі картини, щоб не наражати на небезпеку місцевих жителів, які їх зберігали [Поперечна, 2022]. Але після звільнення Київщини у публічному просторі не вдалося знайти інформацію про подальшу долю картин. У воєнному конфлікті складно відстежити долю експонатів музеїв, що зазнали руйнувань.

На початку червня 2023 року всю країну сколихнула трагедія Херсонщини, коли вода з Каховського водосховища знищила на своєму шляху міста і селища півдня України. У публічному просторі активно обговорюють провини Росії, підраховують кількість загинлих у стихії людей і тварин, вказують на знищення родючих

земель й унікальної агрокультури, екосистем півдня України, збитки економіки. Але чутно і голоси тих, хто піднімає тему затоплених культурних артефактів краю. Йдеться насамперед про "кам'яні вишиванки" Григорія Довженка, художника-монументаліста з кола бойчуків. Він створив особливий рецепт штукатурки і техніку різьблення по сирому тиньку. Цією технікою прикрашені старі будівлі Нової Каховки. Також в Олешках під водою опинився Будинок-музей художниці Поліни Райко, яка працювала у стилі "наївного мистецтва".

Війна продовжується. Академічна література, присвячена питанням збереження об'єктів культурної спадщини, що зазнали руйнації під час воєнних конфліктів, неминуче виходить на питання реконструкції зруйнованого і переосмислення ролі культурної спадщини у повоєнному світі [Sørensen..., 2019]. Але зараз для України цей пласт смислів є надто гіпотетичним, оскільки руйнація об'єктів культурного надбання нашої країни триває, а переосмислення певного явища приходить після його завершення.

Потрібно зазначити, що протягом воєнного конфлікту знижуються доходи населення. Інакше не можна пояснити, чому на музей у Сковородинівці зі 112 млн гривень громадськістю зібрано 19 677 гривень, а на Іванківський музей – з 35,2 млн гривень – 395 (станом на 10 травня 2023 року).

У таких умовах з особливою гостротою постає питання охорони культурної спадщини. І якщо забезпечення матеріальних цінностей у збройному конфлікті є постійною проблемою (згадаймо історію), то в цифрову добу робляться зусилля для збереження культурної спадщини у цифровому форматі.

Робота з оцифрування фондів краєзнавчих музеїв проводиться вже декілька років поспіль [Тюрменко..., 2017], хоча проблеми з фінансуванням повсякчас уповільнюють цей процес. В умовах широкомасштабного вторгнення міжнародна участь в оцифруванні збільшується. І тут допомога закордонних акторів є досить потужною.

На це орієнтований проєкт SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online). Волонтерська ініціатива спрямована на архівацію веб-сайтів і цифрових колекцій українських закладів культури і збір коштів на спеціальне обладнання з оцифрування для українських культурних установ [Jolicœur..., 2022]. Така ініціатива отримала в цьому році нагороду Європейської комісії та міжнародної організації Eurora Nostra за досягнення у збереженні культурної спадщини [2023 Winners...].

Також можна відзначити ініціативу шведських спеціалістів з Музею Васа, які приїхали в Україну, щоб взяти участь у проєкті з оцифрування чотирьох старовинних човнів, піднятих з дна Дніпра, що зберігаються у Національному заповіднику "Хортиця". "Евакуювати їх неможливо – вони великі і достатньо крихкі. Тому в умовах обстрілів міста (Запоріжжя – М. Р.) російськими військовими та ризиком для великогабаритних предметів старовини, які не можна евакуювати, створення цифрових копій має велике значення" [Олійник, 2023]. Йдеться про створення високоточних тривимірних моделей кораблів за допомогою лазерної зйомки і фотограмметрії.

Оцифрування як процес збереження викликає ряд технічних і ціннісних питань [Тюрменко..., 2017], які тільки загострюються в умовах війни. І міжнародна допомога не лише їх вирішує, але й увиразнює. Саме у питаннях збереження національної культурної спадщини.

Висновок. Усвідомлення необхідності забезпечити збереження культурної спадщини людства прийшло на початку XIX століття після завершення Наполеонівських

воєн. Масштаби пограбувань і руйнувань культурної власності тоді вперше постали у полі уваги міжнародної спільноти, яка протягом всього століття активно розробляла нормативно-правові підстави для її збереження, змогла вийти на рівень фіксації законів і звичаїв війни, де було місце і для охорони культурних надбань. Однак у XX столітті пройшли дві світові війни, що спричинили значні руйнування культурної спадщини всіма сторонами конфліктів. І оптимізм європейців XIX століття щодо цивілізованого ставлення до культурної спадщини під час війни був зруйнований, хоча продовжувалася робота зі створення нормативно-правових документів міжнародного характеру галузі і були засновані міжнародні організації, які опікувалися культурною спадщиною. Вже у XXI столітті попередні тенденції зберігаються. В Україні сьогодні у війні розмивається "поле бою" і воєнні дії розповсюджуються на території, де перебуває цивільне населення і знаходяться об'єкти культурної спадщини. Тому втрати як тих, так і інших є значними. Висвітлена у статті ситуація з Музеєм Г. С. Сковороди свідчить, що міжнародна допомога сьогодні надходить на консервацію зруйнованого. Також є суттєвою міжнародна взаємодія у питанні оцифрування культурної спадщини України і створення умов її збереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Брюссельська декларація про закони і звичаї війни (1874). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_764#Text
- Гаєвська, А., Сметана, М. (2022). Це варвари: російські окупанти зруйнували музей Сковороди, його обіцяють відновити. *Суспільне мовлення*. 7 травня 2022 р. URL: <https://susplne.media/236846-ce-varvari-rosijski-okupanti-zrujnuvali-muzej-skovorodi-jogo-obicaut-vidnoviti/>
- Для відбудови знищеного музею Сковороди потрібно близько € 112 мільйонів – МКІП. (2022). *Укрінформ*. 3 грудня. URL: <https://web.archive.org/web/20221209174836/https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3627044-dla-vidbudovi-znisnogo-muzeu-skovorodi-potribno-blizko-112-milijoniv-mkip.html>
- Захистіть українську культуру, збережіть світову спадщину. *Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. URL: <https://restore.mkip.gov.ua/objects?status=destroyed>
- Коваль, Д. (2011). Становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у зв'язку з збройним конфліктом: від Віденського конгресу 1815 р. до Гаазьких конвенцій 1899 р. *Митна справа*. 1(73), 35–42.
- Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
- Олійник, С. (2023). Шведи приїхали до Запоріжжя, щоб створити цифрові копії цінних підводних експонатів. *zprx.city*. 06 травня. URL: <https://zprx.city/news/view/shvedi-priihali-do-zaporizhzhya-shhob-stvoriti-tsifrovi-kopii-tsinnih-pidvodnih-ekspontativ>
- Охорона культурної спадщини: аспекти соціокультурної взаємодії. Матеріали науково-практичної конференції в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтва 5–6 червня 2014 року (2014). Київ, НАКККІМ, 288.
- Поперечна, Д. (2022). "Музей згорів за лічені хвилини": як рятували картини Примаченко з вогню під час окупації. *Українська правда*. 26 травня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/05/26/248812/>
- Порятунок Сковороди. Як відбудуватимуть музей харківського філософа. (2022). *Kharkiv Today*. 12 липня. URL: <https://web.archive.org/web/20221115205657/https://2day.kh.ua/ua/kharkow/poryatunok-skovorody-yak-vidbudovuvatymut-muzej-kharkivskoho-filosofa>
- Тюрменко, І., Рогожа, М., Божук, Л. та ін. (2017). *Соціально-етичні основи збереження цифрової спадщини в Україні*: монографія. Київ, Талком, 172.
- Bakshi, A. (2017). *Topographies of Memories: A New Poetics of Commemoration*. Cham, Pelgrave Macmillan, 340.
- Boylan, P. (1993). *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Paris, UNESCO, 248.
- Charter of Athens (1933). *The Getty Conservation Institute*. URL: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charter/charter04.html
- Jolicœur, K., Kijas, A., Rakityanskaya, A. (2022). *Saving Ukrainian Cultural Heritage Online: A Global Initiative*. *Українські культурологічні студії*. 2(11), 87–89.
- Hobsbawn, E. J. (1992). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2nd ed. Cambridge University Press, 214.
- Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 3rd edition. Cambridge, Polity Press, xii, 268.

Newson, P., Young, R. (2018). *Post-Conflict Archeology and Cultural Heritage: Rebuilding Knowledge, Memory and Community from War-Damaged Material Culture*. New York, Routledge, 292.

Sørensen, M. L. S., Viejo-Rose, D. (2015). Introduction: The Impact of Conflict on Cultural Heritage: A Biographical Lens. *War and Cultural Heritage. Biographies of Place*. Ed. by M. L. S. Sørensen and Dacia Viejo-Rose. New York, Cambridge University Press, 1–17.

Sørensen, M. L. S., Viejo-Rose, D., Filippucci, P. (ed). (2019). *Memorials in the Aftermath of Armed Conflict: From History to Heritage*. Cham, Pelgrave Macmillan, 312.

2023 Winners of Europe's top heritage awards announced by the European Commission and Europa Nostra. *The European Heritage Awards / Europa Nostra Awards*. URL: <https://www.europanostra.org/2023-winners-of-europe-top-heritage-awards-announced-by-the-european-commission-and-europa-nostra/>

REFERENCES

Brussels Declaration concerning the Laws and Customs of War (1874). [In Ukrainian]. *Verhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_764#Text

Gajevs'ka, A., Smetana, M. (2022). Ce varvary: rosijs'ki okupanty zrujnuvali muzej Skovorody, jogo obicajut' vidnovyti. [They are Barbarians: Russian occupants ruined Skovoroda museum, it is promised to be rebuilt]. *Suspil'ne movlennja*. May 7, 2022. URL: <https://suspilne.media/236846-ce-varvari-rosijski-okupanti-zrujnuvali-muzej-skovorodi-jogo-obicaut-vidnoviti/>

Dlja vidbudovy znyshhenogo muzeju Skovorody potrebno blyz'ko € 112 mil'joniv – MKIP [About € 112 million is needed to rebuild the destroyed Skovoroda museum – Ministry of Culture and Information Policy] (2022). *Ukrinform*. December 3. URL: <https://web.archive.org/web/20221209174836/https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3627044-dla-vidbudovy-znyshhenogo-muzeu-skovorodi-potrebno-blizko-112-miljoniv-mkip.html>

Zahystit' ukrai'ns'ku kul'turu, zberezhit' svitovu spadshhynu. [Protect Ukrainian culture, preserve world heritage]. *Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine*. URL: <https://restore.mkip.gov.ua/objects?status=destroyed>

Koval, D. (2011). Stanovlennja mizhnarodno-pravovogo zahystu kul'turnyh cinnostej u zv'jazku z zbrojnym konfliktom: vid Videns'kogo kongresu 1815 r. do Gaaz'kyh konvencij 1899 r. [Development of international legal protection of cultural values in connection with military conflict: from 1815 Vienna Congress of to 1899 Hague Conventions]. *Mytna sprava*. 1(73), 35–42.

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972). [In Ukrainian]. *Verhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

Olijnyk, S. (2023). Shvedy pry'ihaly do Zaporizhzhja, shhob stvority cyfrovi kopii' cinnyh pidvodnyh eksponativ. [Swedes came to Zaporizhzhia to create digital copies of valuable underwater exhibits]. *zprx.city*. May 06. URL: <https://zprx.city/news/view/shvedi-priihali-do-zaporizhzhja-shhob-stvoriti-tsifrovi-kopii-tsinnih-pidvodnih-eksponativ>

Ohorona kul'turnoi' spadshhyny: aspekty sociokul'turnoi' vzajemodii' [Protection of cultural heritage: aspects of socio-cultural interaction]. Materialy naukovy-praktychnoi' konferencii' v Nacional'nij akademii' kerivnyh kadrov kul'tury i mystectva 5–6 chervnja 2014 roku (2014). Kyiv, NAKKKiM.

Poperechna, D. (2022). "Muzej zgoriv za licheni hvylyny": jak rjatuvaly kartyny Prymachenko z vognju pid chas okupacii. [The museum burned down in a matter of minutes": how Prymachenko's paintings were saved from the fire during the occupation]. *Ukrai'ns'ka pravda*. May 26. URL: <https://life.prawda.com.ua/culture/2022/05/26/248812/>

Porjatunok Skovorody. Jak vidbudovuvatymut' muzej harkivs'kogo filosofo [Saving Skovoroda. How the museum of the Kharkiv philosopher will be rebuilt] (2022). *Kharkiv Today*. July 12. URL: <https://web.archive.org/web/20221115205657/https://2day.kh.ua/ua/kharkov/poryatunok-skovorody-yak-vidbudovuvatymut-muzej-kharkivskoho-filosofo>

Tuirmenko, I., Rohozha, M., Bozhuk, L. and others (2017). *Social'no-etychni osnovy zberezhenja cyfrovoi' spadshhyny v Ukra'ni*: monografija. [Social and ethical foundations of preservation of digital heritage in Ukraine: monograph]. Kyiv, Talkom.

Bakshi, A. (2017). *Topographies of Memories: A New Poetics of Commemoration*. Cham, Pelgrave Macmillan.

Boylan, P. (1993). *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Paris, UNESCO.

Charter of Athens (1933). *The Getty Conservation Institute*. URL: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charter04.html

Jolicoeur, K., Kijas, A., Rakityanskaya, A. (2022). Saving Ukrainian Cultural Heritage Online: A Global Initiative. *Українські культурологічні студії*. 2(11), 87–89.

Hobsbawn, E. J. (1992). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2nd ed. Cambridge University Press.

Kaldor, M. (2012). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. 3rd edition. Cambridge, Polity Press.

Newson, P., Young, R. (2018). *Post-Conflict Archeology and Cultural Heritage: Rebuilding Knowledge, Memory and Community from War-Damaged Material Culture*. New York, Routledge.

Sørensen, M. L. S., Viejo-Rose, D. (2015). Introduction: The Impact of Conflict on Cultural Heritage: A Biographical Lens. *War and Cultural Heritage. Biographies of Place*. New York, Cambridge University Press.

Sørensen, M. L. S., Viejo-Rose, D., Filippucci, P. (ed). (2019). *Memorials in the Aftermath of Armed Conflict: From History to Heritage*. Cham, Pelgrave Macmillan.

2023 Winners of Europe's top heritage awards announced by the European Commission and Europa Nostra. *The European Heritage Awards / Europa Nostra Awards*. URL: <https://www.europanostra.org/2023-winners-of-europe-top-heritage-awards-announced-by-the-european-commission-and-europa-nostra/>

Надійшла до редколегії 15.05.23

Mariya Rohozha, DSc (Philos.), Assoc. Prof.
e-mail: rogozha@knu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1469-861X>
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

SAVING UKRAINIAN CULTURAL HERITAGE DURING THE WAR: PRACTICES OF INTERNATIONAL INTERACTIONS

The article deals with the experience of preserving cultural heritage in the armed conflict in Ukraine and international cooperation in this field. The historical reconstruction of the legal protection of cultural heritage is carried out. It is indicated in the article that during the 19th century, international legal bases for the preservation of cultural heritage were actively developed. However, in the 20th century, two world wars brought significant destruction of cultural heritage by all parties of the conflict. And the optimism of the Europeans of the 19th century regarding a civilized attitude to cultural heritage was destroyed, although the work on the creation of international normative documents in the field continued and international organizations were founded that took care of cultural heritage. In the 21st century, the previous trends persist. Such reconstruction can become the context for the Ukrainian situation. To clarify it, the method of situational analysis is used. The situations with the Hryhorii Skovoroda museum in the village of Skovorodinivka in the Kharkiv region and the Ivankiv Local History Museum unfold in time and space and focus the theoretical framework. In the article, the author addresses the problem of the biography of a place, which is relevant in modern social sciences and humanities. Despite objections to anthropomorphization, scholars emphasize the close link of places and human destinies there. Skovorodinivka ceases to be exclusively a place of memory of an outstanding Ukrainian philosopher and becomes evidence of the attitude towards the object of cultural heritage in the current war. The article shows that in Ukraine today, the war is blurring the "battlefield" and military actions are spreading to the territory where the civilian population and cultural heritage sites are located. The striking difference in the attitude towards the cultural heritage of mankind during the military conflicts of the optimistic modern XIX and the postmodernist relativistic XX centuries illustrates the loss of position by modern phenomena. The situation with the Hryhorii Skovoroda museum testifies that today international aid comes for the preservation of the destroyed cultural artifacts. International cooperation is also essential in the issue of digitizing the cultural heritage of Ukraine and creating conditions for its preservation. The article indicates the initiatives of SUCHO (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online) and the Vasa Museum, Stockholm, on this path.

Keywords: Russian-Ukrainian war, cultural heritage, biography of the place, preservation of cultural heritage.